

Tintti Klapuri

Bahtin, konteksti, kirjallisuudentutkimus: katsaus nykybahtinologiaan

1980-luvulla Mihail Mihailovitš Bahtinissa (1895–1975), Neuvostoliiton suuressa yksinäisessä, nähtiin kirjallisuudentutkimusta ja humanistista tutkimusta yleisemminkin vaivaavan epistemologisen kriisin ratkaisija. 1990-luvulla Bahtin-lähtöiset sovellutukset täyttivät seminaarikirjastojen hyllyt. 2000-luvulla Bahtinin ajattelu on pääpiirteissään kontekstualisoitu ja samalla on huomattu, että Bahtin oli kylläkin suuri, muttei lainkaan yksinäinen. Mitä Bahtinista on jäänyt jäljelle?

Bahtinin kaikkivoipaisuus alkoi tulla kyseenalaiseksi 1990-luvun alussa, jolloin varsinkin brittiläisessä kirjallisuuden- ja kulttuurintutkimuksessa ryhdyttiin tietoisesti kiinnittämään huomiota erityisesti saksalaisen idealismin ja Bahtinin suhteeseen. Vähitellen Bahtin-tutkimuksen painopiste siirtyikin vallattomasta soveltamisesta sekä läntisen että neuvostoliittolaisen intellektuaalisen kontekstin kartoittamiseen.

Katsauksessani tarkastelen Bahtin-tutkimuksen nykytilaa erityisesti kirjallisuudentutkimuksen kannalta. Esittelen aluksi Bahtinin ajattelun keskeisiä lähteitä. Seuraavaksi osoitan, minkälaisia seurauksia Bahtinin ideoiden sidoksisuudella näihin lähteisiin on kirjallisuudentutkijan kannalta. Lopuksi esittelen joitakin mahdollisuuksia kontekstualisoidun Bahtinin produktiiviseen soveltamiseen.

Bahtinin ajattelun keskeiset lähteet

Käytännössä Bahtinin ajattelun kontekstualisoinnin tarve juontaa juurensa ajattelijan ylimalkaisesta suhtautumisesta lähteiden käyttöön. Useassa tapauksessa kyse on mitä ilmeisimmin ollut kirjoituskontekstin asettamista vaatimuksista: jos halusi saada tekstinsä julkaistua 1930-luvun Neuvostoliitossa, ei ollut järkevää paljastaa ajattelunsa yhteyksiä porvarillisiin saksalaisiin idealisteihin saati sitten elämänfilosofeihin. Bahtin ei tosin lisännyt viitteitä Rabelais-teoksensa uudempaan painokseen, vaikka kirjan julkaiseminen oli jo täysin selvää; häntä ei tuntunut häiritsevän se, että hän väitöskirjassaan lainaa kymmenisen sivua sanasta sanaan uskantilaisen filosofin Ernst Cassirerin (1874–1945) teoksesta *Individuum und Kosmos in der Philosophie der Renaissance* (1927) (Poole 1998, 543, 572n).¹

Bahtiniin vaikuttaneiden ajattelutraditioiden selvittäminen on kuitenkin äärimmäisen tärkeää, sillä juuri riittämätön tieto hänen käyttämistään lähteistä on johta-

nut keskeistenkin ideoiden yli- ja väärintulkintaan. Tilannetta on usein pahentanut suoranainen välinpitämättömyys ottaa huomioon se varsin erityinen historiallinen ja yhteiskunnallinen konteksti, jossa Bahtin sovelsi ja edelleenkehitti käyttämiään lähteitä. Kirjallisuudentutkimuksen kannalta Bahtinin keskeisimmiksi virikkeiksi ovat osoittautuneet Kantin ja Hegelin ajattelu, 1800-luvun ja 1900-luvun alun saksalainen ja venäläinen (myöhemmin neuvostoliittolainen) filologinen perinne sekä 1900-luvun alun uuskantilaisuus, fenomenologia ja elämänfilosofia.

Kantin vaikutus näkyy selvimmin Bahtinin varhaisissa teksteissä, erityisesti esseessä *K filosofii postupka* (1924; engl. *Toward a Philosophy of the Act*), jossa Bahtin pyrkii rakentamaan konkreettisen teon etiikkaa Kantin kategorista imperatiivia kritikoiden. Bahtin esittää Kantin abstraktin ja universaalien järjestelmän jättävän huomiotta erityisen ja paikallisen, siis yksittäisen ihmisen kokemuksen elämästä. Moraalifilosofian perustaksi Bahtin ehdottaa yksilön konkreettista ja ainutkertaista tekoa, joka aktualisoi tuu päättymättömässä elämäntapahtumassa suhteessa toiseen yksilöön (*sobytiije bytija*). (Bahtin 1994a, 29–34; Bakhtin 1993, 25–28.) Kantia voimakkaammin Bahtinin teksteissä aina varhaisista esseistä myöhäiskauteen saakka näkyy kuitenkin uuskantilaisuuden elämänfilosofiaan ja fenomenologiaan yhdistäneen Cassirerin vaikutus.² Itse asiassa vaikuttaa mahdolliselta, että Bahtin on tulkinut ajattelussaan 1930-luvulla keskeiseksi nousevaa Hegeliäkin paljolti Cassirerin ajattelun kautta (Brandist 2002, 24).

Sosiologi, yhteiskuntafilosofi Georg Simmelin (1858–1918) näkemyksellä elämän ja ”objektiivisen kulttuurin” välisestä dikotomiasta oli vahva vaikutus erityisesti Rabelais-tutkimukseen (*Tvortšestvo Fransua Rable i narodnaja kultura srednevekovja i Renessansa*, 1965), jossa Bahtin yhdistää Simmelin teorian Henri Bergsonin (1859–1941) naurun filosofiaan ja Cassirerin käsitykseen naurusta myyttisen maailmankuvan kyseenalaistavan kriittisen ajattelun välineenä (Tihanov 2000, 274–275, Brandist 2002, 127). Myös Bergsonin radikaalilla ajan filosofialla on yhtymäkohtia Bahtinin ajattelun kanssa (Rudova 1996). Ranskalaisfilosofin voimakkaasti modernistiseen kirjallisuuteen vaikuttanut aika-ajattelu on nähtävissä erityisesti Bahtinin teon filosofiassa, siitäkin huolimatta, että Bahtin nimenomaisesti kritisoi sekä *duréen* että *élan vitalin* käsitteitä (Bahtin 1994, 20–21, 26; Bakhtin 1993, 13–14, 21).

Münchenin koulukunnan keskeisen fenomenologin Max Schelerin (1874–1928) intersubjektiivisuuden etiikka on läsnä jo Bahtinin varhaisissa esseissä, joissa Bahtin luo tärkeät käsitteensä ”minä-itselle” (*ja-dlja-sebja*), ”minä-toiselle” (*ja-dlja-drugogo*) ja ”toinen-minulle” (*drugoi-dlja-menja*) ja soveltaa niitä muun muassa Puškinin runon analyysissä (Bahtin 1994a, 61–68, Bahtin 1994b, erit. 130–134; Bakhtin 1993, 65–75). Nämä Scheler-lähtöiset käsitteet ovat edelleen mukana myöhemmissä romaania koskevissa teorioissa, erityisesti Dostojevski-tutkimuksissa, joissa Bahtin esittää Dostojevskin romaanien onnistuvan tekijän ja henkilön välisen suhteen epäkausaalissa ja

epädeterministisessä esittämisessä. Dostojevskin päähenkilöt nähdään esimerkkiyksilöinä, jotka kykenevät löytämään oman asemansa toisten henkilöiden diskurssien joukossa, myös suhteessa kertojaan. (Bahtin 1994c; Tihanov 2000, 190–202; Brandist 2002, 95.)

Venäläistä formalismia on tavattu pitää bahtinilaisen tradition perivihollisena. Nyttemmin on kuitenkin käynyt ilmi, että vaikka Bahtinin piiri kritisoi voimakkaasti formalistien kirjallisuuskäsitystä, Viktor Šklovskin (1893–1984) ja Juri Tynjanovin (1894–1943) seikkaperäinen käsitteenmuodostus mitä luultavimmin mahdollisti Bahtinin kontekstualisoivamman kirjallisuusteorian (Tihanov 1998, erityisesti 44–48; Pavel Medvedevin ja formalismin suhteesta ks. myös Huhtanen 2008). Koko Bahtinin piiri oli 1920- ja 1930-luvulla tiiviissä vaikutussuhteessa myös marxilaisuuteen, ja Bahtinin romaniteoriaan suodattui esimerkiksi 1930-luvun Neuvostoliiton ”virallisen” kielitieteilijän Nikolai Marrin (1864–1934) osin mielikuvituksellisia, osin marxilaisia näkemyksiä.³ Saksalaisista kirjallisuudentutkijoista erityisesti Friedrich Spielhagenin (1829–1911) vaikutus on noussut viime vuosina esille. Spielhagen on yksi niistä harvoista lähteistä, joihin Bahtin suoraan viittaa esseessään *Slovo v romane* (1934–35; engl. *Discourse in the Novel*).⁴

Jo tämä lyhyt eikä millään muotoa kaikenkattava katsaus osoittaa, miten moniin, usein keskenään ristiriitaisiin ajattelutraditioihin ja -suuntauksiin Bahtin tukeutui kirjallisuusteorioissaan. On keskeistä panna merkille, että useimmat Bahtinin (vielä myöhäisessä tuotannossaan) käyttämistä lähteistä on itse asiassa kirjoitettu jo 1800-luvun lopulla tai 1900-luvun alussa. Lisäksi on huomattava, että se erityinen historiallinen konteksti, jossa Bahtin työskenteli, vaikutti tapaan, jolla hän käytti lähteitään.

Bahtinin käyttämien lähteiden merkitys hänen kirjallisuusteorioidensa kannalta

Seuraavaksi analysoin joitakin niistä seurauksista, joita Bahtinin lähteillä itsessään tai niiden keskinäisillä suhteilla on Bahtinin ajattelun ja sen kirjallisuustieteellisen soveltamisen kannalta.

Ensiksikin on huomattava valtava juopa nykyisen kirjallisuuden- ja kulttuuritutkimuksen keskeisten lähtökohtien ja Bahtinin teorianmuodostuksessaan käyttämien kysymyksenasettelujen välillä. Varsin moni Bahtinin ajattelun teoreettisista lähtökohdista on myöhemmässä tutkimuksessa osoittautunut vähintäänkin kyseenalaiseksi, mitä ei ole aina osattu ottaa huomioon Bahtinia innokkaasti sovellettaessa.

Kirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta varsin kiintoisa piirre on Bahtinin yksilökäsitys. Erityisesti varhaisissa teksteissään Bahtin esittää romaanihenkilöt korostuneesti juridisinä henkilöinä, oikeuksien ja velvollisuuksien kantajina: Henkilö on vastuussa oman elämänsä teosta, jolle ”ei ole alibia” (*ne-alibi v bytii*). Henkilön intentioiden ja

toiminnan nähdään muodostuvan puhtaan rationaalisesti, ilman selittävää kontekstia, kuten juridisessa diskurssissa. (Bahtin 1994a, 40–46; Bakhtin 1984, 29–48.) Tämän yksilökäsityksen takana on uuskantilainen filosofi Hermann Cohenin (1842–1918) ja Marburgin koulukunnan yleisemminkin hyväksymä käsitys oikeustieteestä humanististen tieteiden ”matematiikkana”. (Brandist 2004, 23–45.) Vaikka Bahtinin ajattelu historiallistuu 1930-luvulla ja sen uuskantilaiset, individualisoivat vaikutteet vähenevät, juridisesti määrittynyt yksilökäsitys säilyy: tietyn yhteiskunnallisen ryhmän edustaja (talonpoika, kauppias, ritari, kirkonmies) identifoidaan ryhmään kiinteästi liittyvien oikeuksien ja velvollisuuksien kautta (Brandist 2001, 221–222).⁵

Tässä valossa tulee ymmärrettäväksi, miksi Bahtinin yksilökäsitys kaikesta konkreettisuuden tavoittelustaan huolimatta ei saa koskaan lihaa luiden ympärille: juridinen yksilökäsitys on osa uuskantilaista abstrahoivaa maailmankuvaa, jossa ei juurikaan kiinnitetä huomiota materiaalistien tai yhteiskunnallisten olojen vaikutukseen yksilön identiteettiin. Bahtinin yksilökäsityksen reduktiivisuutta ei ole helppo havaita, ellei ole sattumoisin perehtynyt 1900-luvun alussa varsin vaikutusvaltaisten mutta sittemmin lähes täysin unohdettujen filosofien Cohenin ja Paul Natorpin (1854–1924) ajatteluun. Bahtinin yksilökäsityksen tosiasiallista abstraktiutta ja idealistisuutta sotkee edelleen hänen tämän tästä esittämänsä tavoite kuvata yksilö nimenomaan konkreettisesti, historiallisessa tilanteessa.

Toiseksi Bahtinin käyttämien lukuisien eri ajattelutraditioiden yhdisteleminen johtaa eräiden hänen luomiensa keskeisten käsitteiden sisäisiin ristiriitaisuuksiin. Kronotooppi, joka kenties juuri hämäräperäisyytensä vuoksi on Bahtinin kirjallisuustieteellisistä käsitteistä yliviljellyin, on oivallinen esimerkki eri traditioiden aiheuttamista ongelmista. Bahtin kehitti käsitteen samoihin aikoihin kuin hänen ajattelussaan tapahtui murros pääasiallisesti kantilaisvaikutteisesta ajattelusta hegeliläiseen, historioivaan ajatteluun (Brandist 2002, 131–132).⁶ Kronotoopissa Bahtin yhdistää Kantin transsendentaaliset ajan ja paikan kategoriat hegeliläiseen, historiallista muuttuvuutta korostavaan Euroopan kirjallisuuden historian analyysiin. Kun aika ja paikka ymmärretään historiallisesti muuttuvina, ne menettävät apriorisen asemansa, joka niillä Kantin ajattelussa on. Näin Kantin kategoriat näyttävät ikään kuin puoliksi transsendentaalisina (Schulz 1998, erit. 149–154). Erityisesti läntisissä teoreettisissa johdatuksissa kronotooppiin ja kronotoopin sovellutuksissa kirjallisuudentutkimuksessa on tavattu painottaa käsitteen yhteyksiä Kantiin ja luonnontieteeseen, erityisesti Einsteinin suhteellisuusteoriaan (ks. esim. Holquist 1990, 111–113, 148; Morson and Emerson 1990, 366–369). Hegelin, Cassirerin ja György Lukácsin (1885–1971) vaikutus on alettu ottaa huomioon vasta hiljattain. Kun Bahtinin ajattelussa tapahtunut historiallinen käänne on jäänyt huomiotta, myös kronotoopin käsitteen ongelmallisuus on sivuutettu.

Kolmanneksi on huomattava Bahtinin suosima lyriikan ja proosan vastakkainasettelu. Tämä on erityisen selvästi esillä esseessä *Slovo v romane* (Bahtin 1975, esim. 91–92; Bakhtin 1981, 277–278). Bahtin käyttää eri genrejä suorastaan binaarisina oppositioina ja varsin populistiseen tapaan, kuten Craig Brandist huomauttaa (2002, 110, 117). Bahtinin käsitys nimittäin pohjaa yhtäältä Cassirerin symbolisten muotojen dialektiikkaan sekä elämän ja kulttuurin väliseen dikotomiaan, jotka juontuvat elämänfilosofiasta, ja toisaalta marrilaisen koulukunnan käsitykseen kielen ja tuotantovoimien perustavanlaatuisesta yhteydestä. Marrin mukaan kielet ovat muovautuneet yhdessä maailmanhistoriallisessa prosessissa, alkaen alkukantaisesta ajattelusta, joka on vallinnut primitiivisen kommunismin aikaan, ja kehittyen tästä eteenpäin käsi kädessä tuotantovoimien kanssa. Vastaavalla tavalla marrilaisvaikutteisessa kirjallisuudentutkimuksessa kirjallisuuden ymmärrettiin kehittyneen folkloresta, joka puolestaan oli alkuaan peräisin myytistä, ”esiluokkayhteiskunnan” symbolisesta muodosta. Esimuotoihin ajateltiin olevan mahdollista päästä käsiksi niin kutsutun kielitieteellisen paleontologian avulla, edeten nykyisen kehitysvaiheen ilmentymistä kohti aikaisempia muotoja. (Freidenberg 1991, erit. 57.)

Myöhemmässä Bahtin-lähtöisessä kirjallisuudentutkimuksessa tätä käsitystä on kehitelty edelleen alkuperäisistä lähteistä tietämättä. Tässä suhteessa erityisen ongelmallinen on Gary Saul Morsonin ja Caryl Emersonin kehittämä ”prosaiikan” käsite. Morson ja Emerson laajentavat prosaiikan koskemaan paitsi romaanigenreä myös tietynlaista maailmankuvaa, jossa keskeiseksi nousee ”proosaisuus” tavanomaisuuden ja jokapäiväisyyden merkityksessä (Morson and Emerson 1990, 15). Siitä huolimatta, että Morsonin ja Emersonin tutkimus on monin tavoin merkittävä ja innovatiivinen lisä Bahtin-tutkimuksessa, sille on myös ominaista poliittinen värittyneisyys, joka johtaa muun muassa Bahtinin ajattelun redusoimiseen epistemologiseksi relativismiksi (Dop 2000, 8).⁷ Kun lisäksi otetaan huomioon Bahtinin näkemyksen populistisuus ja sen sidonnaisuus Marrin kielitieteelliseen paleontologiaan, asettuu koko prosaiikan käsite kyseenalaiseksi, sikäli kuin se ymmärretään rakentuvaksi nimenomaan suhteessa Bahtinin ajatteluun.

Aivan viime aikoina kontekstualisoinnin kohteeksi on tullut myös Bahtinin ideoiden vastaanotto lännessä 1960–1970-luvulla. Vaikka Bahtinin ideoiden todellisia alkulähteitä on jo kartoitettu vaikuttava määrä, hänen ajattelunsa kulttuurinen siirtyminen on edelleen melko lailla tutkimaton alue. On käynyt ilmi, että kulloisellakin ideologisella kontekstilla on ollut merkittävä vaikutus siihen, millä tavoin Bahtinin ajattelu on ymmärretty läntisessä kirjallisuuden- ja kulttuurintutkimuksessa. Niinpä jälkistrukturalistit tulkitsivat Bahtinin formalismikritiikin eräänlaisena strukturalismikritiikkinä, kun taas marxilaisessa kontekstissa Bahtin nähtiin aivan toisenlaisessa valossa, formalismin ja ideologiakritiikin yhdistävänä ajattelijana. (Zbinden 2006, ks. myös Bruhn

& Lundquist 2001, 12–13.) Poliittisen kontekstin ohessa Bahtinin lukemista ovat vaikeuttaneet useat epäkelvot käännökset, jotka ovat joissakin tapauksissa onnistuneet hämärtämään osan keskeisistäkin käsitteistä. Esimerkiksi venäjistä ranskaan tehdyissä käännöksissä heterologian (*raznorešije*) eli yhden kielen sisällä vallitsevan variaation käsite on käytännössä täysin kadotettu sekoittamalla käsite monikielisyteen (*plurilinguisme*). Tämä on harmillisesti puurottanut Bahtinin ajattelulle ominaisen käsityksen kielen yhteiskunnallisesta rakentumisesta. (Zbinden 2006, erit. 76–77.)

Kysymys Bahtinista ja kulttuurisesta siirtymisestä ei koske ainoastaan Bahtinin teorioiden saapumista länteen. Ongelmana on ollut myös ajattelijan tapa muuntaa saksankielisestä filosofisesta diskurssista omaksumansa käsitteet jokapäiväisistä venäjän ilmauksista johdetuiksi termeiksi. Kun Bahtin varusti jokapäiväiset sanat prefiksein ja suffiksein, alkuperäinen merkitys vakiintuneine konnotaatioineen säilyi mutta samalla sana sai ylimääräisiä merkityksiä. Kääntäjille arkikielisten sanojen käyttö filosofisessa diskurssissa on ymmärrettävästi aiheuttanut runsaasti päänvaivaa. (Ks. esim. Brandist 2002, 2–3.) Teoreettisesta kontekstista tietämättöminä kääntäjät ovat tulkinneet Bahtinin käännökset uudissanoiksi ja kääntäneet ne edelleen ranskaksi, englanniksi, ruotsiksi, suomeksi. Tämä on johtanut vakaviin käännösongelmiin, kun eri kääntäjät – joita Bahtinin tapauksessa on laumoittain – ovat tulkinneet keskeiset käsitteet monin eri tavoin. Niinpä esimerkiksi käsite *stanovlenije* (< saks. das Werden) on käännetty englanttiin seuraavilla tavoilla: *becoming*, *coming-to-be*, *evolution*, *formation*, *generation*, *generative process*, *psychological evolution*, *spirit of process*, *emergence* ja *development* (Hirschkop & Shepherd 1989, 192). Tätä taustaa vasten tuntuu suoranaiselta ihmeeltä, että Bahtinin käännökset ovat ylipäänsä lukukelpoisia.

Tulevaisuuden näkymiä

Miten tavallinen kirjallisuudentutkija, joka ei ole sen syvemmin perehtynyt bahtinologian saloihin, enää uskaltaa ajatellakaan jotakin niin hurjapäistä kuin Bahtinin ajattelun soveltamista? Miten houkuttelevia dialogin, kronotoopin ja polyfonian käsitteitä voisi käyttää, nyt kun niiden rajoitukset tieteellisinä käsitteinä on osoitettu?

Bahtinin käsitteiden historiallisen syntykontekstin huomioonottava edelleenkehittäminen vaikuttaa tällä hetkellä varsin lupaavalta suuntaukselta. Myös Bahtinin ajattelun soveltaminen tuntuu edelleen hedelmälliseltä, kunhan hänen käyttämiensä käsitteiden rajoitukset otetaan tarkasti huomioon ja käsitteitä tarkennetaan uudemman tutkimuksen valossa. Hyvä esimerkki kontekstualisoivasta teorianmuodostuksesta on Alastair Renfrew'n tutkimus *Towards a New Material Aesthetics: Bakhtin, Genre and the Fates of Literary Theory* (2006), jossa Bahtinin piirin käsitteistöä yhdistetään uudempaan genreteoriaan. Oivallinen esimerkki Bahtinin menestyksekkäästä soveltamisesta on puolestaan Andrei Stepanovin tutkimus *Problemy kommunikatsii u Tšehova* (2005),⁸

jonka teoreettisena lähtökohtana on Bahtinin puheaktiteoria. Stepanov täydentää Bahtinin teoriaa nykykirjallisuudentutkimuksella ja sosiolingvistiikalla, mutta samalla hän myös osoittaa Bahtinin kategorioiden soveltuvuuden Tšehovin novellien tunnetusti ongelmallisten kerronnallisten suhteiden avaamisessa.

Erityisen kiinnostava piirre viime vuosien kirjallisuudentutkimuksessa on ollut kertomusteoreettisen ja bahtinilaisen tradition lähentyminen, joka on tapahtunut paljolti jälkiklassisen narratologian kontekstissa. Perinteisestihän venäläisestä formalismista strukturalismin kautta juontuva narratologinen analyysi on ymmärretty bahtinilaisen tradition historiallistavan näkökulman vastakohtaksi. Narratiivisuuden tutkimuksen monitieteistyminen ja sen parissa voimistunut kiinnostus myös kerronnallisten suhteiden eettistä merkittävyyttä kohtaan on kuitenkin nostanut Bahtinin (ja yleisemmin Bahtinin piirin) kerronnallisia valtasuhteita koskevan problematiikan uudella tavalla esille. Laajimmin Bahtinin ja narratologian yhteisotentiaaleja on viime vuosina kehitellyt brittitutkija Alan Palmer. Teoksessaan *Fictional Minds* (2004) Palmer pyrkii muun muassa osoittamaan identiteetin rakentuvan sosiaalisesti myös kaunokirjallisessa tekstissä. Tässä hän käyttää viimeaikaisen kognitiivisen tutkimuksen ohella hyväkseen neuvostoliittolaista psykolingvistiikkaa (Vygotski, Luria) ja diskurssianalyysia (Bahtin, Vološinov). Muista viimeaikaisista kertomusteoriaa ja bahtinilaista diskurssianalyysia harjoittavista tutkijoista mainittakoon Sarah Young, joka esittää tutkimuksessaan *Dostoevsky's The Idiot and the Ethical Foundations of Narrative. Reading, Narrating, Scripting* (2004) *Idiootin* rakenteen konstruoituvan intersubjektiivisesti.

Bahtinin kontekstualisointi ei vähennä Bahtinin merkitystä kirjallisuudentutkimuksen klassikkona. Vaikka Bahtin ei lopulta ollutkaan suuri yksinäinen, joka jo etukäteen ratkaisi 1900-luvun keskeisten teoreettisten suuntausten dilemmat (Barta et al. 2001, 2) vaan pikemminkin jokapaikanhöylä (Shepherd 2006, 33), hän yhdisti käyttämänsä lähteet romaaniteoriaksi ainutlaatuisen innostavalla tavalla. Bahtinin kontekstualisoinnin ansiosta nykytutkijalla on mahdollisuus aiempaa täsmällisempään tutkimukseen ottamalla huomioon Bahtinin ideoiden alkulähteet ja niiden aiheuttamat rajoitukset. Jokaisen Bahtin-lähtöisen teorian tai sovelluksen lähtökohtana tulisi-kin olla tietoisuus sekä Bahtinin teoreettisesta sidoksisuudesta että siitä historiallisesta kontekstista, jossa hän toimi ajattelijana.

Kirjoittaja vietti kevätlukukauden 2008 vierailevana tutkijana Sheffieldin yliopiston Russian and Slavonic Studies -laitoksessa ja sen yhteydessä toimivassa Bahtin-keskuksessa.

Viitteet

¹ Poole toteaa, että Bahtinin käännös on itse asiassa jopa niin tarkka, että sitä Cassirerin saksankieliseen alkuperäistekstiin vertaamalla on mahdollista korjata Bahtinin tekstin englanninnoksessa olevia käännösvirheitä (Poole 1998, 543).

² Katerina Clark ja Michael Holquist käsittelevät Bahtinin ajattelun uuskantilaisia piirteitä jo vuonna 1984 ilmestyneessä kontekstualisoivassa elämäkerrassa *Mikhail Bakhtin* (Massachusetts: Harvard University Press).

³ Marrin näkemyksiä erittelee seikkaperäisesti Vladimir Alpatov teoksessaan *Istorija odnogo mifa. Marr i marrizm* (Moskva: Nauka, 1991).

⁴ Spielhagenin vaikutusta Bahtinin romaaniteoriaan analysoi tarkasti Poole 2001. Saksalaisen romantiikan keskeisyys Bahtinin kirjallisuuskäsityksessä on noussut tutkimuksessa esille jo varhain, olihan Goethe yksi Bahtinin tutkimuksen keskeisistä kohteista. Bahtinin suhdetta saksalaiseen romantiikkaan analysoi Tzvetan Todorov klassikotutkimuksessaan *Mikhail Bakhtin: The Dialogic Principle* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1984). Myöhemmin Galin Tihanov palaa aiheeseen artikkelissaan ”Bakhtin, Lukács and German Romanticism: The Case of Epic and Irony” (Carol Adlam et al (eds), *Face to Face: Bakhtin in Russia and the West*. Sheffield: Sheffield University Press, 1997).

⁵ Craig Brandist (2001) käsittelee syvällisesti Bahtinin piirin ajattelun sidoksisuutta uuskantilaisiin juridisiin käsitteisiin.

⁶ Bahtinin ”hegeliläinen käänne” ei välttämättä ollut täysin Bahtin-lähtöinen. On esitetty, että koska Hegel oli 1930-luvun Neuvostoliitossa varsin arvostettu hahmo, Bahtin saattoi myös käyttää Hegeliä hyväkseen saavuttaakseen riittävän neuvostouskottavuuden (Zbinden 2006, 95). Juuri näinä vuosina myös Georg Lukácsin vaikutus neuvostoliittolaiseen kirjallisuudentutkimukseen oli vahvimmillaan, mikä lienee osaltaan vaikuttanut Hegelin suosioon; unkarilaisajattelijan romaaniteoriahan nojaa tunnetusti hegeliläiseen dialektiikkaan. Yleisellä tasolla ajattelijoita yhdistää se, että molemmat rakensivat historiallisesti kehittyvän romaaniteoriaansa vastaamaan moderniteetin kaunokirjallisia ilmentymiä. Ensisijaisesti Lukácsin lukeminen näkyy Bahtinin tuotannossa varhaisen, uuskantilaishenkisen romaaniteorian vaikutuksena, ei niinkään myöhempien, suoremmin marxilaisten kirjoitusten läsnäolona. (Tihanov 1997; Tihanov 2000, erit. 293–294.)

⁷ Dop osoittaa myös, että Morson ja Emerson esittelevät eräät Bahtinin keskeiset käsitteet puutteellisesti (Dop 2000, 9, 12). On kuitenkin huomattava, että Caryl Emerson on myöhemmin formuloinut näkemyksiään jossain määrin uudelleen (ks. esim. Emerson 1997, 4).

⁸ Tutkimuksen lopussa on englanninkielinen yhteenveto. Stepanovin väitöskirjan arvostelu on ilmestynyt *Avaimessa* 3/2006.

Lähteet

- BAHTIN, M. M. 1965: *Tvortšestvo Fransua Rable i narodnaja kultura srednevekovja i Renesansa*. Moskva: Hudožestvennaja literatura.
- BAHTIN, M. M. 1975/1934–35: Slovo v romane. *Voprosy literatury i estetiki. Issledovanija raznyh let*. Moskva: Hudožestvennaja literatura, 72–233.
- BAKHTIN, MIKHAIL 1981/1934–35: Discourse in the Novel (Slovo v romane). Tr. Caryl Emerson and Michael Holquist. In Michael Holquist (ed.) *Dialogic Imagination*, Austin: University of Texas Press, 259–422.
- BAKHTIN, MIKHAIL 1981/1937–38: Forms of Time and of the Chronotope in the Novel (Formy vremeni i hronotopa v romane). Tr. Caryl Emerson and Michael Holquist. In M. Holquist (ed.), *Dialogic Imagination*, Austin: University of Texas Press, 84–258.
- BAKHTIN, MIKHAIL 1993/1924: *Toward a Philosophy of the Act* (K filosofii postupka). Tr. Vadim Liapunov. Austin: University of Texas Press.
- BAHTIN, M. M. 1994A/1924: K filosofii postupka. *Raboty 1920-h godov*. Next: Kiev, 9–68.
- BAHTIN, M. M. 1994B/1923–27: Avtor i geroi i estetičeskoj dejatel'nosti. *Raboty 1920-h godov*. Next: Kiev, 9–68.
- BAHTIN, M. M. 1994C/1929: *Problemy tvortšestva Dostojevskogo*. Kiev: Next, 8–179.
- BARTA, PETER I. ET AL. (EDS) 2001: *Carnivalizing Difference. Bakhtin and the Other*. London and New York: Routledge.
- BRANDIST, CRAIG 2001: The Hero at the Bar of Eternity: The Bakhtin Circle's Juridical Theory of the Novel. *Economy and Society* 30 (2), 208–28.
- BRANDIST, CRAIG 2002: *The Bakhtin Circle: Philosophy, Culture and Politics*. London: Pluto Press.
- BRANDIST, CRAIG 2004: Law and the Genres of Discourse: The Bakhtin Circle's Theory of Language and the Phenomenology of Right. In F. Bostad et al. (eds) *Bakhtinian Perspectives on Language and Culture. Meaning in Language, Art and New Media*. Houndmills & New York: Palgrave Macmillan, 23–45.
- BRUHN, JØRGEN AND LUNDQUIST, JAN 2001: Introduction: A Novelness of Bakhtin? In Jørgen Bruhn and Jan Lundquist (eds), *The Novelness of Bakhtin. Perspectives and Possibilities*. Copenhagen: Museum of Tusculanum Press, University of Copenhagen, 11–50.
- DOP, ERIK 2000: A Dialogic Epistemology: Bakhtin on Truth and Meaning. *Dialogism* 4, 7–33.
- EMERSON, CARYL 1997: *The First Hundred Years of Mikhail Bakhtin*. Princeton: Princeton University Press.
- FREIDENBERG, OL'GA 1991: The Main Goals Used in the Collective Study of the Plot of Tristan and Iseult. *Soviet Studies in Literature* 27 (1), 54–66.

- HIRSCHKOP, KEN & SHEPHERD, DAVID (EDS) 1989: *Bakhtin and Cultural Theory*. Manchester: Manchester University Press.
- HUHTANEN, JOUNI 2008: Formalismin ongelmat kirjallisuushistorian kannalta: Pavel Medvedevin formalismin kritiikki. *Avain* 2, 30–45.
- MORSON, GARY SAUL & EMERSON, CARYL 1990: *Mikhail Bakhtin: Creation of a Prosaics*. Stanford: Stanford University Press.
- PALMER, ALAN 2004: *Fictional Minds*. Lincoln and London: University of Nebraska Press.
- POOLE, BRIAN 1998: Bakhtin and Cassirer: The Philosophical Origins of Bakhtin's Carnival Messianism. In P. Hitchcock (ed.), *Bakhtin/Bakhtin: Studies in the Archive and Beyond. The South Atlantic Quarterly* 97 (3–4), 537–578.
- POOLE, BRIAN 2001: Objective Narrative Theory – The Influence of Spielhagen's "Aristotelian" Theory of "Narrative Objectivity" on Bakhtin's Study of Dostoevsky. In Jørgen Bruhn and Jan Lundquist (eds), *The Novelness of Bakhtin. Perspectives and Possibilities*. Copenhagen: Museum of Tusulanum Press, University of Copenhagen, 107–162.
- RENFREW, ANDREW 2006: *Towards a New Material Aesthetics: Bakhtin, Genre and the Fates of Literary Theory*. London: Legenda.
- RUDOVA, LARISSA 1996: Bergsonism in Russia: The Case of Bakhtin. *Neophilologus* 80, 175–188.
- SCHOLZ, BERNHARD F. 1998: Bakhtin's Concept of "Chronotope": The Kantian Connection. In David Shepherd (ed.), *The Contexts of Bakhtin: Philosophy, Authorship, Aesthetics*. Amsterdam: Harwood Academic, 141–172.
- SHEPHERD, DAVID 2006: A Feeling for History? Bakhtin and 'The Problem of Great Time'. *The Slavonic and East European Review* 84 (1), 32–51.
- STEPANOV, ANDREI 2005: *Problemy kommunikatsii u Tšehova*. Moskva: Jazyk slavjanskih kultur.
- TIHANOV, GALIN 1997: Reification and Dialogue: Aspects of the Theory of Culture and Society in Bakhtin and Lukács. In Miha Javorkin et al. (eds), *Bakhtin and the Humanities*. Ljubljana: University of Ljubljana, 73–93.
- TIHANOV, GALIN 1998: Bakhtin's Essays on the Novel (1935–41): A Study of their Intellectual Background and Innovativeness. *Dialogism* 1, 30–56.
- TIHANOV, GALIN 2000: *The Master and the Slave: Lukács, Bakhtin and the Ideas of Their Time*. Oxford: Oxford University Press.
- SHEPHERD, DAVID (ED.) 1998: *The Contexts of Bakhtin: Philosophy, Authorship, Aesthetics*. Amsterdam: Harwood Academic.
- ZBINDEN, KARINE 2006: *Bakhtin Between East and West: Cross-cultural Transmission*. Oxford: Legenda.
- YOUNG, SARAH 2004: *Dostoevsky's The Idiot and the Ethical Foundations of Narrative. Reading, Narrating, Scripting*. London: Anthem Press.